

مبنای تعیین اولویت در توسعه زنجیره ارزش صنعت پتروشیمی^۱

بررسی تجربیات کشورهای جهان نشان می‌دهد که رویکرد یکسان و ثابتی برای توسعه صنعت پتروشیمی وجود ندارد و سیاست‌های توسعه در این صنعت، همواره با مواردی همچون منابع و اقصانات داخلی کشورها رابطه مستقیم داشته است. با این حال، می‌توان رویکردهای توسعه در این صنعت را به دو دسته «توسعه بر اساس خوراک موجود»^۲ و «توسعه مبتنی بر سیاست صنعتی»^۳ تقسیم کرد.

بیان مسأله

در توسعه صنعت پتروشیمی بر مبنای خوراک موجود، تنها بخشی از زنجیره ارزش صنعت پتروشیمی معمولاً در حجم بالا تولید می‌شود. در این حالت عمدتاً میزان تولید بسیار بیشتر از نیاز داخلی بوده و عمده محصولات باید به دیگر کشورهای جهان صادر شود. همچنین با توجه به عدم تولید بسیاری از محصولات پتروشیمیایی، نیاز صنایع پایین‌دستی از طریق واردات تأمین خواهد شد.

اما در رویکرد توسعه مبتنی بر سیاست صنعتی، توسعه صنعت پتروشیمی مبتنی بر تحلیل نیازهای داخلی و خارجی بوده و خوراک متناسب با آن از طریق منابع داخلی یا واردات تأمین می‌شود. در این رویکرد، صنعت پتروشیمی بخش قابل توجهی از نیازهای داخلی را پوشش داده و علاوه بر کاهش وابستگی به واردات، با تولید محصولات پر تقاضا در بازارهای جهانی، درآمد ارزی قابل توجهی برای یک کشور ایجاد می‌کند.

در گذشته صنعت پتروشیمی ایران به علت عدم اتخاذ سیاست صنعتی مشخص، بر مبنای خوراک موجود برنامه‌ریزی و توسعه داده شده و در واقع محصولات پتروشیمیایی، تنها با هدف ایجاد ارزش افزوده بیشتر تولید و صادر شده است. به‌عنوان مثال با توجه به دسترسی زیاد به گاز طبیعی ارزان‌قیمت، پتروشیمی‌های خوراک‌گازی اقدام به تولید متانول و اوره و صادرات این محصولات کرده‌اند؛ در حالی که تولید بسیاری از محصولات پرکاربرد داخلی مغفول مانده، نیاز داخلی از طریق واردات بیش از ۲ میلیارد دلاری تأمین شده و بسیاری از محصولات با رقابت‌های سنگین در بورس کالا عرضه می‌شوند.

تحلیل

صنعت پتروشیمی انرژی‌بر است، به سرمایه‌گذاری بالایی نیاز دارد و به نسبت حجم سرمایه‌گذاری، اشتغالزایی پایینی ایجاد می‌کند. توسعه صنعت پتروشیمی با هدف صادرات، پایدار نبوده و نمی‌تواند رشد اقتصادی یک کشور را تضمین کند. به عنوان نمونه کشورهای هم‌چون آمریکا، چین، آلمان و کره جنوبی که بزرگ‌ترین تولیدکنندگان محصولات پتروشیمیایی در جهان هستند، عمده محصولات پتروشیمیایی تولید شده را در صنایع داخلی مصرف کرده و حتی برخی از محصولات مورد نیاز را از طریق واردات تأمین می‌کنند.

^۱ تهیه شده توسط میثم فتحی محب کارشناس گروه انرژی اندیشکده اقتصاد مقاومتی؛ آذرماه ۱۴۰۳ (دارای منابع و تحقیقات پشتیبان)

^۲ Resource Push

^۳ Industrial policy

در واقع صنعت پتروشیمی در اقتصادهای بزرگ جهان، هیچ‌گاه یک صنعت ارزآور نبوده است؛ بلکه به مثابه محرک صنایع پایین‌دستی و در خدمت توسعه صنعتی این کشورها بوده و به‌عنوان ابزاری برای پیاده‌سازی سیاست صنعتی در نظر گرفته می‌شود.

صنعت پتروشیمی به‌عنوان یکی از ابزارهای سیاست صنعتی، می‌تواند با تأمین مواد اولیه صنایع مشخص موجب بهبود فضای کسب و کار و توسعه صنعتی شود. در صورتی که سیاست صنعتی مشخصی در یک کشور حاکم شود و مبنای قرار گیرد، نقشه راه توسعه صنعت پتروشیمی نیز مشخص خواهد شد و این صنعت در هماهنگی با صنایع پایین‌دستی رشد خواهد کرد. در واقع این سیاست صنعتی است که مشخص می‌کند سرمایه‌گذاری در صنعت پتروشیمی به سمت تولید چه محصول و توسعه زنجیره ارزش در کدام یک از محصولات پایه پتروشیمی متمایل شود. در این صورت، صنعت پتروشیمی می‌تواند علاوه بر تأمین نیاز داخلی و ایفای نقش محرک صنایع پایین‌دستی، محصولات مازاد خود را صادر کرده و نقش مهمی در بازارهای بین‌المللی ایفا کند.

بنابراین توسعه تهاجمی صنعت پتروشیمی و تولید همه محصولات در حجم بالا، راهبرد درستی نیست. توسعه این صنعت باید مبتنی بر سیاست صنعتی و مطالعات بازار باشد؛ لذا در صورتی که سیاست صنعتی مناسبی طراحی شود، تولید محصولات پتروشیمیایی حتی با نرخ بازگشت سرمایه پایین نیز توجیه اقتصادی پیدا می‌کند.

پیشنهادها

در شرایطی که کشور با مسئله ناترازی انرژی روبه‌رو بوده و منابع مالی محدودی برای سرمایه‌گذاری در صنایع راهبردی دارد، باید از توسعه تهاجمی صنعت پتروشیمی خصوصاً در طرح‌های مبتنی بر خوراک گاز طبیعی جلوگیری شود. علاوه بر این، از آنجا که تدوین و ابلاغ سیاست صنعتی با رعایت الگوی آمایش سرزمینی زمان‌بر است، باید اقدامات و طرح‌های صنعت پتروشیمی اولویت بندی شده و منابع مالی به سمت این اولویت‌ها هدایت شود. بر این اساس، اولویت‌های صنعت پتروشیمی ایران به شرح ذیل است:

(۱) تأمین پایدار خوراک

- تأمین پایدار خوراک از منابع بالادستی و افزایش ضریب بهره‌برداری از ظرفیت تولید مجتمع‌های فعلی پتروشیمی
- تأمین مواد اولیه میان‌دستی در راستای توسعه واحدهای پایین‌دستی پتروشیمی

(۲) توسعه زنجیره ارزش پروپیلن

- تأمین نیاز صنایع راهبردی و جلوگیری از واردات ۱,۲ میلیارد دلاری محصولات این زنجیره
- جلوگیری از خام‌فروشی و ورود به بازارهای با ثبات جهانی

(۳) تولید محصولات پرتقاضای داخلی

- تأمین تقاضای داخلی و جلوگیری از رقابت کاذب در بورس کالا
- جلوگیری از فروش محصولات با ارزش افزوده پایین و توسعه زنجیره ارزش